

Олена РОМАНОВА (*Київ*)

**АРХІВ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО
В ІНСТИТУТІ СХОДОЗНАВСТВА
ІМ. А. Ю. КРИМСЬКОГО НАН УКРАЇНИ**

В Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ в архівному фонді бібліотеки зберігається невеликий, але дуже цікавий архів академіка Агатангела Юхимовича Кримського та його родини. Оскільки архів довгий час був у неопрацьованому стані й недоступним для дослідників, навіть про його існування більшість дослідників наукового спадку і наукової діяльності А. Ю. Кримського не знають. Тому завдання нашої статті – охарактеризувати в загальних рисах структуру і контент цього архівного фонду.

Основою цього архіву стали матеріали, передані Миколою Агатангеловичем Кримським, сином А. Ю. Кримського, до нашого інституту в 1990-х роках. Протягом більш ніж 20-ти років з різних причин, передовсім через те, що інститут не має наукового архіву як окремої структурної одиниці, матеріали цього архіву не були описані, а отже, користуватися ним було неможливо. Другою важливою обставиною, що перешкоджала опрацюванню цього архіву, була невизначеність із долею його документів. Бо частина з них, очевидно, мали бути передані в музей А. Ю. Кримського в м. Звенигородка, який є на балансі Інституту сходознавства, але через фінансові причини так і залишився в недобудованому стані. Це відповідно, залишило статус самого архівного фонду невизначеним.

Оскільки передача цього фонду до Інституту сходознавства відбулась незадовго до того, коли я стала виконувати обов'язки завідувачки бібліотеки, і я була ознайомлена з контентом цього архіву та була свідком, коли його передали до бібліотеки, я вважала за свій обов'язок допомогти моїй колежанці по бібліотеці, нині зав. бібліотеки Людмилі Антонівні Кучері опрацювати цю частину архівного фонду. Нині ми зробили інвентаризацію цих документів та оцифрували їх. Через те, що фонд ще досі перебуває в обробці, вважаю за необхідне дати коротку інформацію про структуру фонду та окремі його документи, які є надзвичайно важливими, та опублікувати деякі фотодокументи повністю, доступити їх через введення в науковий обіг. Принагідно висловлюю подяку адміністрації Інституту сходознавства за дозвіл опублікувати ці документи.

Отже, нині це фонд 1 архівних фондів бібліотеки Інституту сходознавства, він ще носить назву “Фонд А. Ю. Кримського”. Фонд складається із семи справ і має текстові та візуальні документи на 370-ти аркушах. Варто

значити, що основою фонду є фотодокументи, які кількісно переважають над текстовими документами. Основою для групування справ власне стало групування фотографій і документів, виділене самим М. А. Кримським.

Щодо історії створення цього фонду: його склали документи з особистого архіву самого А. Ю. Кримського та з архіву сім'ї його брата Юхима Юхимовича Кримського; всі документи були зібрані Миколою Агатангеловичем Кримським, деякі були передані йому В. М. Хоменком та від Олександри Кирилівни Лосевої, про що він зробив записи на аркушах, в які загорнув фотографії¹.

Архів дає інформацію про біографію та оточення Кримського, його родину, тобто про особу Кримського більше, ніж про Кримського-науковця. Фотографії краєвидів, які він фотографував чи збирав у себе, розкривають його як особу, показують його зацікавлення. Крім того, ці краєвиди України та інших країн мають історичну цінність і самі по собі, бо показують ландшафти і архітектуру та міську забудову, які на сьогоднішній час могли не зберегтися. На жаль, більшість фотографій залишаються ще не атрибутованими, і не завжди зрозуміло, які саме пейзажі вони зафіксували чи що за особи на цих світлинах.

Першою йде справа 1, "Документи про біографію А. Ю. Кримського", вона містить текстові документи до біографії А. Ю. Кримського або фотокопії цих документів. Справа має 17 текстових документів на 27-ми аркушах (включно з трудовим списком на 8 арк.) та 5 фотокопій текстових документів, загальна кількість аркушів та фотокопій – 32 одиниці. Це документи, які походять безпосередньо від самого академіка А. Ю. Кримського або були зібрані його сином, вони мають надзвичайну цінність для верифікації окремих подій із життя А. Ю. Кримського, тому варто дати короткий опис основних з них.

Насамперед треба сказати що тут є 5 аркушів із фотокопіями його документів про освіту, оригінали яких зберігаються нині у фондах Центрального державного історичного архіву (м. Москва, Росія); на звороті кожної копії є відповідний штамп із вказівкою номера фонду, справи та одиниці зберігання, звідки робилась копія. Це такі документи, як: атестат зрілості А. Ю. Кримського (31 травня 1889 р.)², атестат Лазаревського інституту східних мов (7 червня 1895 р.)³, диплом Московського університету (12 липня 1896 р.)⁴ та указ Ніколая II про нагородження А. Кримського орденом Святого Станіслава третього ступеня (22 квітня 1906 р.)⁵.

¹ В. М. Хоменко – український історик-краєзнавець, який займається дослідженням історії Звенигородки та життя й діяльності її видатних представників, зокрема А. Ю. Кримського. Хто така О. К. Лосева – встановити поки що не вдалося, ймовірно, це родичка А. Ю. Кримського.

² Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, архівний фонд бібліотеки (далі – ІСАК НАНУ). – Ф. 1. – Спр. 1. – Арк. 1–2.

³ Там само. – Арк. 3. Ця фотокопія опубл.: *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000. Це ілюстрація друга по порядку, оскільки ілюстрації в її роботі не мають нумерації, як і сторінки, на яких вони розміщені. Надалі ілюстрації будуть вказані у порядку, за яким вони йдуть.

⁴ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.

⁵ Там само. – Арк. 5.

Далі йде трудовий список А. Ю. Кримського № АБ 03978 – те, що нині називається трудова книжка, точніше, як на ній зазначено, копія її⁶. Схоже, що насправді йдеться не про копію, а про дублікат, виданий новий документ на заміну втраченому або ж зроблений для якихось потреб. Це типографським способом видана книжка, всі графи в якій заповнені вдрукованим машинописом, вона має 8 аркушів. Книжка розпочата 3 липня 1930 р., останній запис 19 травня 1937 р. В цій книжці зазначено: “Кримський Агатангел Евтимович”, з записів у ній можна дізнатися номер паспорта А. Кримського, те, що він був членом профспілки Робос із 1921 р.; свою національність він вказав як “українець”, а соціальне походження – “службовець” та “син учителя”⁷. Записи про його трудову діяльність розпочинаються від 1890-х років – від публікацій перших його статей у львівських журналах “Народ” і “Правда”, до наукового стажу віднесено і його відрядження за кордон 1896–1898 рр., а далі вписано його викладання в Лазаревському інституті східних мов та перебування на посаді ординарного професора всесвітньої історії в Державному університеті в Києві (1918–1921), і від 14 листопада 1918 – “ординарний академік Української Академії Наук по кафедрі філології, на якій перебуваю і досі”⁸. Далі йде перелік інших посад А. Кримського: “1919–1929 – голова історично-філологічного відділу Академії наук, 1918–1928 – неодмінний секретар ВУАН, 1925–1927 – член ВУЦВК’а ІХ-го збору”, а також “1928 квіт. При перегляді складу ординарних академіків у Колегії Наркомосу наново затверджений на посаді ординарного академіка кафедри східного письменства і культури”, та “1937 травн. – підтверджено присудження вченого ступеня доктора суспільних наук”⁹.

Наступним документом, що зберігається у вказаній архівній справі, є “Удостоверение” видане Головою-Президентом Української академії наук (від 14 серпня 1919 р.) про те, що А. Кримський є неодмінним секретарем Академії наук¹⁰. Окрім цього, у справі 1 ще є низка документів радянської влади та інші документи, що стосуються майна чи матеріального забезпечення, зокрема посвідчення про видачу А. Кримському його майна у Звенигородці (15 вересня 1922 р.)¹¹, копія Постанови Ради Народних Комісарів УСРР від 13 вересня 1921 р. про соціальне забезпечення заслужених робітників науки, в тому числі А. Кримського¹², свідчення А. Кримського про те, що на його утриманні перебувають його сестра Марія Юхимівна Кримська та “чотирьохлітній син Микола Агатангелович Кримський (народився 1929 р.)” від 9 серпня 1934 р.¹³.

Далі йде блок документів, що стосуються встановлення дати смерті А. Ю. Кримського та його реабілітації, як і реабілітації його брата Юхима Юхимовича та його помічника Миколи Захаровича Левченка, який був

⁶ Там само. – Арк. 6–13.

⁷ Там само. – Арк. 7 зв.

⁸ Там само. – Арк. 8 зв.

⁹ Там само. – Арк. 9 зв.

¹⁰ Там само. – Арк. 14.

¹¹ Там само. – Арк. 15.

¹² Там само. – Арк. 16.

¹³ Там само. – Арк. 17.

біологічним батьком Миколи Агатангеловича Кримського¹⁴. Ці документи зібрав М. А. Кримський, який доклав багато зусиль, щоб встановити дату та місце смерті свого названого батька. Він склав ці документи разом і прикріпив записку “Пошуки, друга смерть”, яка зберігається в цьому ж архіві¹⁵. Серед блоку варто вказати на “Свідоцтво про смерть А. Ю. Кримського”, видане Звенигородським райбюро ЗАГС Київської обл. 21 жовтня 1952 р.¹⁶. Це свідоцтво було видане за рішенням народного суду 2 уч. Звенигородського району Київської області, який встановив факт смерті А. Кримського за заявою його сина. Сама копія цього рішення суду також була передана в досліджуваний архів¹⁷.

В архіві є два документи, які встановлюють і дійсну дату смерті А. Кримського, це – довідка про смерть А. Ю. Кримського від УДВ Черкаського облвиконкому (2 грудня 1960 р.), видана за заявою М. А. Кримського в Комітет держбезпеки при РМ СРСР, в якій повідомлялась дата смерті А. Кримського 25 січня 1942 р. (“находясь в местах заключения”)¹⁸. Така ж довідка про смерть А. Ю. Кримського була видана Військовою колегією Верховного Суду СРСР 6 грудня 1960 р. (“умершего в местах заключения на территории Кустанайской обл. 25.1.42 г.”)¹⁹.

У цій же справі зберігаються три довідки про реабілітацію: довідка з Прокуратури УРСР про реабілітацію А. Ю. Кримського (30 грудня 1960 р.), довідка з Київського обласного суду про реабілітацію Миколи Захаровича Левченка (25 травня 1973 р.), довідка з прокуратури Черкаської області про реабілітацію Юхима Юхимовича Кримського (11 травня 1960 р.)²⁰. Що цікаво – вони з кількома іншими документами були скріплені разом і до них була прикріплена записка рукою М. А. Кримського: “Доля татуся, Юхима Юхимовича, М. З. Левченка”²¹, яка таким чином показує ставлення Миколи Агатангеловича до обох своїх батьків.

Наступна справа 2: “Фотодокументи, дотичні до біографії А. Ю. Кримського та його родини” (44 фотографії і 2 текстові документи на 2-х аркушах, всього документів на 46-ти аркушах), як випливає з назви, містить фотоархів А. Ю. Кримського, точніше, його невелику частину. Більшість фотографій, що зберігаються у цій справі, ще потребують атрибуції, а також дослідження їх історичного контексту. До цієї збірки належать як фотографії людей, так і краєвидів, природних та антропогенних ландшафтів, архітектури в ландшафті, в тому числі світліни міст зі східною архітектурою. Є також зображення людей на фоні ландшафту, як тоді казали, на пленері, зняті із далекої відстані, що ускладнює їх ідентифікацію.

¹⁴ Матвеева Л. В., Циганкова Е. Г. А. Ю. Кримський і Українська академія наук // Агатангел Кримський. Нариси життя і творчості / Відп. ред. О. Д. Василюк. – К., 2006. – С. 129–130.

¹⁵ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 1. – Арк. 25.

¹⁶ Там само. – Арк. 22.

¹⁷ Там само. – Арк. 29.

¹⁸ Там само. – Арк. 23.

¹⁹ Там само. – Арк. 24.

²⁰ Там само. – Арк. 26, 27, 28.

²¹ Там само. – Арк. 31.

Незважаючи на той факт, що ця збірка була передана М. А. Кримським, і на аркуші паперу, в який було загорнуто фотографії, було написано: “35 фотографий. Трапезунт? Кавказ. Фотографии сделаны А. Ю. Крымским, на некоторых есть надписи его рукой”²², насправді авторство їх у багатьох моментах є спірним, як і ідентифікація осіб, що на них зафіксовані.

Щодо датування всієї збірки фотографій у справі 2, то їхні часові межі можна окреслити від 1880-х – до кінця 1930-х років. Окремі фото датовані, але більшість з них мають проблеми щодо атрибуції точної дати і/або місця зйомки, авторства тощо.

Частина фотографій зафіксувала А. Кримського з друзями чи членами його родини; насамперед варто сказати про студійну фотографію, на якій А. Кримський разом із М. З. Левченком, на звороті напис: “М. Левченко та А. Кримський в вересні 1923 р.”²³. Є ще одна фотографія, цього разу – це любительське фото, на ньому вчитель і учень у колі сім’ї Юхима Юхимовича Кримського, брата А. Ю. Кримського, про це свідчить підпис на звороті: “Літо 1925, М. З. Левченко та А. Ю. Кримський серед сім’ї Ю. Ю. Кримського”²⁴. Є ще кілька фотографій із сімейними та побутовими сценами, здається, трохи більш раннього чи приблизно того самого періоду; це любительські, або домашні, фотографії, на них ми бачимо окремих членів родини А. Кримського в їхній садибі у Звенигородці, напр., фотографія чоловіка (можливо, Юхима Юхимовича Кримського (?)) разом із маленькою дитиною (дівчинкою) та котом у саду²⁵, та інша фотографія, знята, очевидно, в той же час, на ній бачимо чоловіка та жінку (Ю. Ю. Кримський та його дружина?) і хлопчика та маленьку дівчинку і того ж самого кота в саду біля будинку²⁶. Серед знімків людей варто вказати ще на фото 2-42²⁷, яке зафіксувало А. Кримського, здається, на веранді будинку в Звенигородці; фото приблизно періоду 1920-х чи 1930-х років. Вищевказані фотографії, очевидно, були зняті в домашніх умовах, а не професійними фотографами.

На відміну від них, фото 2-43 було створено у фотомайстерні ще 1880 р., оскільки на лицьовій частині і на звороті має логотипи фотомайстерні: “Фотография: Булгак и Овчаренко. Тверская, дом Андреевой, рядом с домом генерал губернатора в Москве”, а також дату: 05.10.1880²⁸. На світлині – молода дама, а на звороті напис від руки: “Мать Крымского?”, що дає підставу для відповідного припущення, але поки що факт, що на фото дійсно мати А. Ю. Кримського, нема можливості верифікувати.

²² Там само. – Спр. 2. Арк. 46.

²³ Там само. – Спр. 2. – Од. зб. 1.

²⁴ Там само. – Од. зб. 2.

²⁵ Там само. – Од. зб. 6.

²⁶ Там само. – Од. зб. 7. Варто зауважити, що білий пухнастий кіт, зображений на обох фотографіях, може бути ангорською кицею А. Ю. Кримського на ім’я Дейзі, яку свого часу йому подарувала княгиня Гагаріна і яку він мав привезти з Лівану в Звенигородку, або ж нащадком тієї киці. Про кицьку, яку він віз, А. Ю. Кримський неодноразово писав у листах до родичів, див.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. І. – Спр. 23634. – Арк. 898, 907, 935, 942, 967.

²⁷ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 2. – Од. зб. 42.

²⁸ Там само. – Од. зб. 43.

На іншій частині фотографій із цієї справи – краєвиди або люди на фоні краєвидів, їх атрибуція поки що неможлива.

Хотілось би зупинитись ще на трьох фото, які потрібно охарактеризувати детальніше. Інтригою цих фото є те, що вони зроблені в Ширазі, місті, розташованому у південно-східній частині Ірану, у провінції Фарс. Варто зауважити, що в архіві А. Кримського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського є декілька рукописів про подорож до Ширазу та по інших місцевостях Ірану, які традиційно вважались рукописами А. Кримського, – це “Поездка в Мухаммеру”²⁹, “Из Ширази в Бушир”³⁰, датовані 1905 роком, а також рукопис “Шираз”³¹. Виходить, що вказані фотодокументи пов’язані із цією подорожжю, вони датовані, що правда, 1906 р., а не 1905 р., яким датуються рукописи подорожі, але, згідно з підписаними текстами, фотографії були зняті в Ширазі. Проте Т. Маленька, дослідивши вказані рукописи з Інституту рукописів НБУВ, дійшла висновку, що насправді А. Ю. Кримський ніколи не бував в Ірані, а самі рукописи є копіями з листів іраніста Бориса Всеволодовича Міллера (1877–1956), учня А. Кримського, який на той час був чиновником російського посольства в Ірані³². Якщо це припущення правильне, то, мабуть, автором трьох наших фото був також Б. В. Міллер.

Автор листів про подорож до Ширазу подорожував Іраном із фотоапаратом, це засвідчено в його нотатках у листах, він записав також, що і де він фотографував, напр., він писав, що фотографував мусульманське кладовище в Дешті Арзан³³, а також свій караван, з яким він подорожував – сфотографував, як він спускається з перевалу Дохтер³⁴, або про те, що зробив фото “всієї компанії” своїх супутників та сім’ї місцевого губернатора провінції, в кочів’ї на річці Шапур, де приймали цей караван подорожніх³⁵. Автор записів також розповів, що він знімав стародавні барельєфи у скелях, залишені Шапуром I, його сином та іншими правителями Сасанідської династії, залишки міста Бішапур³⁶, де у нього закінчилися скляні пластини фотонегативів. Отже, автор рукописів зробив солідне фотодокументування власної подорожі; на жаль, не зрозуміло, де нині зберігаються ці фотонегативи чи фотографії і чи взагалі вони зберігаються. Дуже ймовірно, що фотографії із архіву А. Кримського пов’язані з автором цих рукописів і є дуже маленькою часткою того фотографічного фонду, який був відзнятий.

Перше фото зафіксувало прийом імама Ширазу у російському консульстві; воно має напис на звороті: “Ширазский Имам Джума и его мюрида в гостях в нашем консульстве (август 1906 г.)”³⁷, про цього імама згадується і

²⁹ ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 25451. – Арк. 1–23 (“Поездка в Мухаммеру. Бушир”).

³⁰ Там само. – Арк. 23–47 (“Из Ширази в Бушир”).

³¹ Там само. – Спр. 25452.

³² Маленька Т. Сафарнаме “Подорож з Буширу до Ширазу” з архіву А. Ю. Кримського // Агатангел Кримський: Нариси життя і творчості. – С. 493–498.

³³ ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 25451. – Арк. 27.

³⁴ Там само. – Арк. 28.

³⁵ Там само. – Арк. 34.

³⁶ Там само. – Арк. 35–38.

³⁷ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 2. – Од. зб. 3.

в рукописі подорожі в Шираз³⁸. Думаю, доводити надзвичайну цінність цього фото як візуального історичного джерела не варто, це є самоочевидним.

Друге фото постановочне, на ньому – молодий чоловік у місцевому одязі, що сидить “по-турецьки” на східних килимах і курить кальян на тлі ще одного східного килима. Фотографія має підпис: “Его в арабском одеянии (Шираз, 1906)”³⁹, що дозволяє зробити висновок про те, що це своєрідне селфі, найімовірніше, Б. В. Міллера. У своєму листі до А. Кримського, написаному 17/30 червня 1906 р. в Ширазі, Борис Міллер, описуючи, як він живе, зокрема зауважив про таке: “Поигрываем в теннис, слушаем граммофон, играем в шашки и пьем ликеры за франко-русские симпатии; днем занимаемся фотографией, наряжаемся в туземные одеяния, торгуем ковры и всякие objets d’art”⁴⁰. Отже, фотографія цілком узгоджується із даними з листа Б. Міллера.

На третій фотографії, на жаль, надзвичайно поганої якості, бачимо декілька постатей, в тому числі жіночу і кілька чоловічих. Напис на звороті “Madame Naniése и я в дервишеском монастырьке, приютившимся живописно над оврагом над речкой Кукнабати (? прочитання моє. – О. Р.) в ущелье Тенле Алла Акбар, в двух верстах от Шираза (август 1906)”⁴¹. На жаль, нині не відомо, хто така та мадам Наньєз і завдяки яким обставинам вона опинилася в Ширазі, невідомі і обставини, чому вона поїхала із молодим росіянином, але без свого месьє, у дервішський монастир. Швидше за все, то теж була туристична прогулянка групи європейців, які опинились у Ширазі в 1906 р. і які вирішили відвідати околиці міста, на зразок прогулянок А. Кримського околицями Бейрута разом з учительками місцевого пансіонату благородних панянок чи з князем Гагаріним та його дружиною⁴² в 1896–1897 рр. Хоч би хто був зображений на вказаному фото, чи А. Ю. Кримський (що, мабуть, сумнівно), чи Б. В. Міллер (в цьому випадку більш імовірно), ця особа була галантним кавалером, що супроводжував даму у поїзді⁴³.

Варто зауважити, що А. Кримський теж умів друкувати фотографії і робив це. Хоч про цю обставину, що провідний український академік-сходознавець був ще й фотографом, здається, ніхто з дослідників ще не писав.

Про те, що А. Кримський сам робив фотографії, свідчать матеріали з досліджуваного в цій статті архіву, зокрема вже цитований запис на аркуші паперу – обгортці фотографій, які увійшли до справи 2, де зазначалось: “Фотографии сделаны А. Ю. Крымским, на некоторых есть надписи его

³⁸ ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 25451. – Арк. 40.

³⁹ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 2. – Од. зб. 4.

⁴⁰ ІР НБУВ. – Ф. 36. – Спр. 368. – Арк. 2.

⁴¹ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 2. – Од. зб. 5.

⁴² ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 23357: Лист від 27. XI. 1896; Спр. 23634. – Арк. 114.

⁴³ Фотографія в поєднанні з листами Б. Міллера до А. Ю. Кримського, як і листи А. Ю. Кримського до рідних із Бейрута, засвідчують, що ніякого почуття страху перед жінками ні у того, ні у того не було. І це ніяк не узгоджується із твердженням про паніку, яку конче мають почувати особи гомосексуальної орієнтації у присутності жінки, про що стверджувала С. Павличко, яка у своїй роботі намагалась підтягнути аргументи для того, щоб оголосити А. Ю. Кримського і Б. В. Міллера коханцями (див.: Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. – С. 133, 142–146).

рукой⁴⁴. Тобто із цього напису випливає, що фотографії із Ширазу могли бути теж виготовлені самим А. Ю. Кримським, хоча це питання потребує ще додаткового дослідження.

На решті фотографій із цієї збірки в основному краєвиди, зокрема морські, мусульманські поселення, кручі тощо. Є знімки людей, що прогулюються чи відпочивають поблизу моря або в інших мальовничих куточках природи. Їхнє авторство поки що невідоме, як і невстановленими є особи, що там зображені. Окремі фото мають підписи, з яких видно, що це Алупка⁴⁵ чи Ялта, останнє фото зафіксувало стару ялтинську забудову⁴⁶ і теж має цінність як візуальне історичне джерело.

У цих фотографіях привертає до себе увагу той факт, що їх автор дуже любив море і експериментував з різними морськими краєвидами; стихія моря приваблювала його, тому море, хвилі, що розбиваються об кручі, тут часто представлені. Частина фотографій не є просто краєвидами, на них поєднані люди та природа, причому в цікавих композиціях. Можна сказати, що фотографії несуть певну ідею, яку закладав в них їхній автор, та певне емоційне навантаження. Деякі фотографії показують не людину, а результати її діяльності з освоєння морської стихії – човни, рибальські сіті, дамбу тощо. Так, на фотографії 2-30 бачимо великий морський корабель на горизонті, він виглядає як силует на фоні двох скель, які обрамлюють вид на море, із човном на передньому плані⁴⁷.

Людські постаті на фоні природи сфотографовані так, що виглядають крихітними; звісно, що тодішні фотокамери мали небагато можливостей для налаштування масштабування простору охоплення камерою краєвиду. У деяких фото спостерігається певна концепція, погляд автора-фотографа на світ, радше декадентського стибу, який вбачає переваги природи над людиною та цивілізацією, крихітність людини⁴⁸. Тому сприймаються ці фотографії швидше як картини. Варто зауважити, що одна фотографія має ознаки її додаткової обробки, в результаті якої голови людей були якимось чином заретушовані, що викликає трохи моторошне відчуття, коли вдивитись у деталі⁴⁹.

Цікавою є фотографія, що нині має номер 2-33⁵⁰, вона може вважатися зразком візуального постмодернізму, оскільки в неї закладена певна концепція. На ній фотограф на скелястому морському узбережжі, примостившись на валуні, фотографує жінку, яка сидить на іншому валуні прямо в морі і йому позує. Судячи з форми фотокамери та одягу персонажів, це початок ХХ ст. Фотокамера встановлена на підставці – це фотокамера, в якій використовували скляні фотонегативи. Для того, щоб зняти фотографа за роботою на пленері, потрібен ще один фотограф та ще одна камера. Таким чином, ця

⁴⁴ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 2. – Од. зб. 46.

⁴⁵ Там само. – Од. зб. 13.

⁴⁶ Там само. – Од. зб. 29.

⁴⁷ Там само. – Од. зб. 30.

⁴⁸ Там само. – Од. зб. 10, 11, 12, 13, 14, 19.

⁴⁹ Там само. – Од. зб. 11.

⁵⁰ Там само. – Од. зб. 33.

світлина дає певний ланцюг алузій: фотограф фотографує іншого фотографа, який фотографує пані, все це на фоні прекрасного морського краєвиду.

Серію фотографій Звенигородки вміщено у наступній справі 3 (Справа 3. “Фотографії краєвидів з особистого архіву А. Ю. Кримського”. Справа містить 52 візуальних та текстових документи, з них: 50 фотографій і 2 текстові документи на 2-х аркушах). Ці фото виконані А. Ю. Кримським. Про це теж написав М. А. Кримський на аркуші паперу, в який він загорнув ці знімки: “Краєвид г. Звенигородка фотографии сделаны А. Ю. Крымским. 26 фотографий”⁵¹.

В цій же справі є ще одна група фотографій, які, судячи із підпису на відповідному аркуші паперу, є фотографіями річки Тікич та Звенигородки з її околицями; передані в архів В. М. Хоменком⁵².

Варто зауважити, що тут, як і у фотографіях зі справи 2, помітно замилювання водою, є ландшафти, сфотографовані так, що видно їх відображення у дзеркалі води⁵³. Є краєвиди полів, ярів та сільських хат над річкою чи на тлі лісостепового ландшафту⁵⁴.

Окремі фото із справи 3 теж не є просто краєвидами, оскільки фіксують і людей та їхню діяльність на фоні природи чи антропогенного ландшафту, напр., пралі, що перуть у річці одяг⁵⁵, рибалки у човнах на річці⁵⁶, вози з запряженими в них волами, що їдуть по дорозі⁵⁷, люди біля водяного млина⁵⁸. Цікавими є також фотографії дітей біля річки⁵⁹ а також великої групи дітей разом із дорослою селянкою, які йдуть по дорозі⁶⁰. Фотографії із вказаної справи можуть використовуватись антропологами та істориками як візуальні етнографічні джерела чи джерела до історії повсякдення кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Дуже цікавою є справа 4 (“Фотографії сім’ї Юхима Юхимовича Кримського”, справа містить 59 візуальних і текстових документів, із них: 53 фотографії і 6 текстових документів на 6-ти арк.), вона містить фотографії сім’ї Юхима Юхимовича Кримського, брата А. Кримського.

Ця група знімків може бути цікавим джерелом для вивчення побуту і повсякдення сім’ї вчителя за часів Російської імперії, географії їх поїздок, кола спілкування. Низка фотографій має підписи із датами та дарчими надписами, що показує стосунки людей наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст.

До складу цієї справи увійшли дві групи фотографій, перша з них була загорнута в аркуш паперу з написом на ньому: “Знакомые и ученицы

⁵¹ Там само. – Спр. 3. – Од. зб. 27.

⁵² Там само. – Од. зб. 52.

⁵³ Там само. – Од. зб. 1, 3, 50.

⁵⁴ Там само. – Од. зб. 2, 3, 7, 9, 11, 16–19, 45, 47, 49.

⁵⁵ Там само. – Од. зб. 4, 24, 26.

⁵⁶ Там само. – Од. зб. 8, 28.

⁵⁷ Там само. – Од. зб. 37.

⁵⁸ Там само. – Од. зб. 22.

⁵⁹ Там само. – Од. зб. 20.

⁶⁰ Там само. – Од. зб. 48.

Ю. Ю. Кримського. Фигнер? – артист, бувал в доме Крымских. 29 фотографий”⁶¹. Інша група мала напис: “18 фотографий Ю. Ю. Крымский с женой и сыном с сотрудниками сельхоз школы”⁶². Насправді в обох групах світлин бачимо як членів сім’ї Юхима Юхимовича і його самого, так і його колег та знайомих. Більшість фотографій першої групи – це студійні фото, зняті у фотографічних ательє в період від 1879 до 1919 р., логотипи цих майстерень є на фотографіях. Окремі з них мають дарчі надписи, що допомагають ідентифікувати осіб та їхні стосунки із Ю. Ю. Кримським та його родиною. У другій групі переважають фото саме сім’ї Ю. Ю. Кримського, і серед них багато виконаних аматорським способом. Час створення цих фотографій – від кінця XIX ст., є фото і 20-х чи 30-х років XX ст.

Перша фотографія із цієї справи – групове фото Ю. Ю. Кримського та його колег, про що свідчить записка, прикріплена до нього, де зазначено, що це “школа колхозной молодежи”, та вказано, де саме Юхим Юхимович: він стоїть другий зліва біля дами, в папасі⁶³.

В архіві є ще одна групова фотографія, де Юхим Юхимович представлений у колі колежанок та учениць, яка датується якраз періодом початку XX ст. або, можливо, навіть кінцем XIX, це також видно із одягу представлених на фото осіб⁶⁴. На кількох фотографіях бачимо Юхима Юхимовича⁶⁵, з них варто виділити одне фото, яке представляє його у вишиванці⁶⁶, що суперечить твердженню про його нібито несприйняття української мови та українізації і особливу пристрасть до Росії та її культури⁶⁷. Варто зауважити, що не варто спрощувати питання ідентичності та зводити його до опозиції “українофіли versus українофоби”. Родина Кримських, хоч і мала кримсько-татарські (по батькові Юхиму Степановичу Кримському) та польські корені (по матері Кримського), поступово асимілювалась у російську культуру і сприймала її як частину своєї ідентичності або ж як свою домінуючу національну ідентичність, а Росію – як батьківщину. Таке явище було характерним для “іногородців”, які вступили на державну службу в Російській імперії, і, власне, імперська державна політика робила інші опції малоімовірними.

⁶¹ Там само. – Спр. 4. – Од. зб. 34.

⁶² Там само. – Од. зб. 51.

⁶³ Там само. – Од. зб. 1, 2. Це фото було опубліковано в першому виданні книжки С. Павличко, але супроводжувалось підписом: “Батько А. Кримського – Ю. С. Кримський (посередині в другому ряду) в колі співробітників. (Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ)” (Див.: Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Четверта ілюстрація). Насправді ж на фотографії не батько, а брат академіка А. Ю. Кримського, Юхим Юхимович. Дивно, що С. Павличко не зауважила, що люди, яких бачимо на знімку, вдягнені за модою 1920-х років, більше того, всі вони – у верхньому одязі в приміщенні: це було б моветоном до 1917 р., але стало реалією часу в часто нетоплених школах у 1920-х; ну і той, хто мав, за її версією, бути батьком А. Кримського, тут зовсім ще не стара людина. Окрім того, саме фото має аж два відповідні аркуші із поясненнями, що то Юхим Юхимович, та й у школі колгоспної молоді викладати Ю. С. Кримський не міг ніяк, бо помер у 1915 р.

⁶⁴ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 4. – Од. зб. 49.

⁶⁵ Там само. – Од. зб. 39, 40, 42, 44.

⁶⁶ Там само. – Од. зб. 39.

⁶⁷ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. – С. 38.

Варто зауважити, що мова, якою спілкувалися в родині, була російська, про це свідчить листування А. Ю. Кримського з родиною. Батько А. Ю. Кримського був учителем, автором шкільних підручників і посібників, та письменником, засновником друкарні і народної бібліотеки-читальні у Звенигородці⁶⁸. Школа та вищі навчальні заклади на той час були інституціями державної російської пропаганди, відповідно, особи, що явно протиставляли себе великоросійському, там довго утриматися не змогли б. Діяла система “благонадежності”, яка полягала в тому, що людина мала демонструвати публічно і навіть в сімейно-приватному колі свою лояльність до держави та державної політики. Разом з тим, така імперська ідентичність не завжди протистояла іншій ідентичності – розумінню, що є ще й “мала” батьківщина, Україна, в рамках великої батьківщини – Російської імперії. Тому великоросійські погляди цілком могли уживатися із малоросійством та до деякої міри українофільством, звісно, не радикальним, яке протиставляло себе Росії. А. Ю. Кримський у своїх листах з Бейрута неодноразово демонструє, що обидві ідентичності для нього – важливі, напр., він турбується про те, що у своїх розмовах із князями Гагаріними, родиною секретаря російського консула в Бейруті, він починає псувати свою гарну російську мову, бо князь і княгиня погано володіють російською і віддають перевагу французькій⁶⁹. Також він бідкається, що після від’їзду панни Мар’ї Алексеевни Каменської та похолодання у стосунках з іншими “русскими” “не буду слышать ни одного русского слова”⁷⁰. Він пише, що його, як і інших підданих Російської імперії, араби сприймали як один народ, араби називали їх москабами⁷¹, і він теж себе відносить до руських-москабів⁷².

Разом з тим Агатангел Юхимович пише, що йому повідомив Федір Успенський, на той час директор Російського археологічного інституту в Константинополі: княгиня Марія Яківна Гагаріна, нібито «удочеренная дочь черниговского Якова Лазаревского», що був знайомий із Шевченком, “на деле... вовсе не украинка”, а позашлюбна дочка російського генерала, який на той час керував Середньою Азією та був там основним провідником російської імперської політики⁷³. Обговорення із рідними таких моментів свідчить, що певні українофільські настрої були в цій родині, бо в цих пасажах молодий сходознавець оповідає родині такі подробиці, які могли бути цікавими їм, тільки якщо там теж були певні українські сентименти; це, зокрема, питання “українськості” княгині, проведення розмежування: наша (українка) – не наша, росіянка, дочка генерала імперії.

З тих же листів впливає це один цікавий момент. Коли А. Кримського запросили на арабське весілля, то він прийшов туди у вишиванці, чим

⁶⁸ Кримський Юхим Степанович // Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника / Авт.-уклад. Л. В. Гарбар. – К., 2017. – С. 237.

⁶⁹ ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 23634. – Арк. 138.

⁷⁰ Там само. – Арк. 137.

⁷¹ Там само. – Арк. 73.

⁷² Там само. – Арк. 187.

⁷³ Там само. – Арк. 85, 86.

викликав подив у арабів і запитання, що то за одяг, із відповідним поясненням⁷⁴. Якщо людина бере з собою вишиванку у далеку подорож до східних країн, це, звісно, характеризує її як патріота і свідомого українця, а коли вона про це оповідає родичам, то це вже певним чином характеризує і родину. Як і повідомлення про те, що він почув українську мову християнських паломників до Яффи⁷⁵. Під час подорожі Кримського тішать будь-які факти, події, знаки, що пов'язані з Україною. До речі, він відзначає той факт, що одного разу консульство організувало прийняття з українськими варениками⁷⁶ – і тут нема жодного протиріччя чи підстав для знайдення у князів Гагаріних якихось українофільських сентиментів. Росія володіла Україною, а отже, і сама вона, і її кухня сприймалися як частина російського⁷⁷.

Суголосною до фото Юхима Юхимовича у вишиванці є фотографія однієї знайомої родини Кримських, яка подарувала свою світлину комусь із цієї родини. Судячи з напису, це А. Левашова, вона теж у вишиванці, на звороті фото є надпис від руки: “На память от А. Левашовой. 29 апреля 79 г.”⁷⁸. Сама фотографія зроблена в Москві і має знизу логотип фотоательє: “М. Панов. М. Panoff. A la Petrovska maison de la société du credit foncier Moscou”, та ще надпис, що є і логотипом і рекламою водночас: “Художник М. М. Панов. Фотограф Его Императорского Высочества В. К. Константина Николаевича и Его Величества Короля Швеции и Норвегии. Петровка, д. Кредитного общества в Москве. И в Сокольниках близ церкви и Ширяева поля у пруда на собственной даче”. Це фото ілюструє, що фотографування у вишиванці не сприймалось на той час у Москві як вияв радикального українофільства чи як загроза російській державі, і одночасно свідчить про певні українофільські настрої того оточення, в якому перебувала родина Кримських.

На низці фотографій – дружина й діти Юхима Юхимовича, окремі фото підписані, що дозволяє атрибутувати цих осіб і на інших, не підписаних, світлинах. Так, є знімок, на якому, судячи з підпису, бачимо Марію Фердинандівну, дружину Юхима Юхимовича, якій Агатангел Кримський присвятив свій цикл віршів “Нечестиве кохання”⁷⁹. Завдяки підпису до цього фото: “Мария Фердинандовна Крымская – жена Ю. Ю. Крымского”⁸⁰, цю пані можна ідентифікувати і на низці інших фотографій⁸¹. Вона була типовою патріархальною дружиною, для якої чоловік, сім'я і діти – то єдиний сенс існування. Агатангелу Кримському явно подобались такі жінки, залежні у всьому від чоловіків, контрольовані чоловіками, в яких немає власної думки, окремої від думки чоловіка. В одному листі до брата після розриву з панною

⁷⁴ Там само. – Арк. 288.

⁷⁵ Там само. – Арк. 261.

⁷⁶ Там само. – Арк. 155.

⁷⁷ Маю зауважити, що згадуване вище фото чоловіка в арабському одязі також є певним чином даниною європейському колоніалізму та орієнталізму. Захід, Європа володіє Сходом, його культурою і такою її частиною, як одяг чи побут. Тому європейці полюблили робити селфі в одязі місцевого населення.

⁷⁸ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 4. – Од. зб. 25.

⁷⁹ ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 23634. – Арк. 231а.

⁸⁰ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 4. – Од. зб. 57.

⁸¹ Там само. – Од. зб. 4, 6, 38, 45, 46, 48.

Мар'єю Алексеєвною Каменською, жінкою явно не патріархального штибу, незалежною, яка подорожувала по Європі і навчалась у Женеві, повністю себе утримувала і дописувала в різні видання⁸², він писав, що не одружиться ніколи, бо не кожному трапляється така чудова дружина, як Маруся – саме так він її називав:

“Сегодня у меня явилось твердое сознание, что, если б она (Каменська. – О. Р.) согласилась выйти за меня замуж, то я все равно на ней не женился б. Полагаю, что пройдет еще месяц – и через месяц самая мысль вообще о женитьбе будет приводит меня в робкую дрожь. (В скобках прибавлю, и прошу показать эти слова Марусе, что не каждый ведь женится так счастливо как ты, и что не каждому достается такая жена, как Маруся, и такой сын, как Боря)”⁸³.

Є фотографії сестер А. Ю. Кримського, Марії та Ганни Кримських, одне фото знято, ще коли вони були підлітками, воно має підпис: “Мария и Ганна Крымские г. Мурна, 1887 г.”⁸⁴. Є ще одне фото, на якому сестра А. Ю. Кримського, але наразі незрозуміло, хто саме на ньому, Ганна чи Марія. Бо на цьому фото, яке має підпис на звороті: “Мария и Ганна Крымские”⁸⁵, бачимо пані в літах та маленьку дівчинку біля неї, яка явно не була сестрою Агатагела Юхимовича (та літньої жінки на фото), а була або його небогою, або внучатою небогою. Імена Ганна та Марія мали декілька жінок з родини Кримських, тому для ідентифікації жінки та дівчинки з указанного фото ще потрібно провести окреме дослідження.

На фотографіях відображено низку осіб, які були причетні до родини Кримських, хоча не всіх їх можна ідентифікувати. Завдяки підпису до першої групи фотографій та надписам на двох фотографіях, можна зробити висновок, що на них – актор Н. Фігнер, друг родини Кримських. В обох випадках його сфотографовано у сценічних костюмах. Одне фото було зроблене в фотоательє Санкт-Петербурга, знизу видно логотип: “Везенберг и Ко. С. Петербург”, а на звороті віддруковано адресу фотоательє: “Фотография Везенберг и Ко. Вознесенский пр. дом № 28/32. С-ть Петербург” та віддруковано “Фигнер”⁸⁶. Очевидно, що актор зробив цілу низку таких фото із віддрукованим прізвищем для того, щоб дарувати своїм прихильникам. Інший його знімок зроблено у Москві, що засвідчують відповідні надписи на лицьовій частині фото: “Г. В. Трунов. Придворный фотограф. Москва” та на його звороті: “Фотография Г. В. Трунова в Москве. Государыни императрицы Марии Федоровны. Придворная фотография его Величества Шаха Персидского”⁸⁷. Там є ще низка надписів, які розповідають про заслуги фотографа. Це фото має дарчий автограф: “В память 24 апреля 1894 г.” та надпис з лівого боку “Н. Н. Фигнер”, схоже, приписаний пізніше. Дарчий надпис

⁸² ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 23634. – Арк. 124, 125.

⁸³ Там само. – Арк. 212, 213. Зауважу, що ця цитата була вміщена в: *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. – С. 197, але без того, що А. Кримський додав у дужках, таким чином сенс його думки було дещо “підправлено”.

⁸⁴ ІСАК НАНУ. – Ф. І. – Спр. 4. – Од. зб. 55.

⁸⁵ Там само. – Од. зб. 54.

⁸⁶ Там само. – Од. зб. 8.

⁸⁷ Там само. – Од. зб. 12.

свідчить, що між цим актором і кимось із родини Кримських були дружні стосунки.

Ця світлина, як і низка інших, свідчить про практики спілкування, поширені у тодішньому суспільстві: коханим, друзям, родичам, хорошим знайомим, колегам по роботі, вчителям дарували свою фотографію, як правило, із дарчим надписом. У цих надписах часто висловлювались теплі почуття до того, кому дарують, симпатія і т. д.

Варто зупинитись ще на одному такому прикладі. Це фотографія молодої жінки, яка себе назвала Лізою і на своєму фото залишила таку посвяту: “Эту карточку я дарю вам в знак моей особенной симпатии и искренней любви к вам. Среди мрачных и до боли тяжелых воспоминаний моих последних двух лет, только воспоминание о вас навсегда останется для меня одним из наиболее ясных и светлых. Дорогому Ефиму Ефимовичу от Лизы. 11-ого июня 1907 г.”⁸⁸. Зауважу, що виводити із цього надпису якісь особливі стосунки сексуального характеру – означало б примітивізувати стосунки між людьми, бо емпатія, дружба, прихильність і любов мають дуже багато відтінків і не зводяться лише до сексуального потягу.

Фотографії, як і підписи до них, є свідченням того, що людина кінця XIX та початку XX ст. зовсім інакше відчувала світ та по-іншому переживала свій досвід комунікації з іншими людьми. Це була інша історична епоха, – коли відчувати глибоко, як і проявляти свої почуття, плакати, обніматися, цілуватися при прощаннях та зустрічах, клястися в любові тощо, було нормою. Про це свідчать і практики приватного листування, насичені “любовною” лексикою. Чуттєвість, як і істеричність, схильність до неврозів були модними, бо вони засвідчували духовний аристократизм особи, те, що російською мовою називалось “тонкая душевная организация”. І навпаки, якщо особа не проявляла чутливості, емпатії, співпереживання, то у неї діагностували стан “черствості”, “сухості”, “холодності” (вирази, які, зокрема, зустрічаються і в листуванні А. Ю. Кримського), відсутність аристократизму та наявність вілланства-“селючості”, що було символом неосвіченості та некультурності. Стриманість, відсутність такої лексики з проявами емпатії у словах чи в листуванні сприймалась як свідчення байдужості, зарозумілості, зверхності чи навіть ворожості до адресатів. З точки зору людини кінця XX чи початку XXI ст. ці надписи чи фрази у листуванні можуть здаватися занадто сентиментальними і чуттєвими або ж їх можуть неправильно інтерпретувати, вбачаючи там якийсь сексуальний підтекст, “знайшовши” сексуальний потяг там, де були ординарні і “чергові” фрази про довічну любов чи просто щирий вияв дружніх почуттів⁸⁹. З точки

⁸⁸ Там само. – Од. зб. 18.

⁸⁹ Зокрема, прикладом такої інтерпретації можна вважати топос із листів А. Кримського про його емоційне прощання з секретарем російського консула в Бейруті князем Гагаріним (ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 23634. – Арк. 925, 926). Сцена прощання була інтерпретована як “ненормальна”, див.: *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. – С. 200–201. Хоча нічого ненормального немає в тому, що, проживши і пропрацювавши разом із князем Гагаріним півтора року і подружившись із ним, А. Кримський обнімався з ним, коли вони прощалися, і вони вдвох заплакали. Для тодішнього суспільства таке було нормою.

зору людини XIX та початку XX ст., до Великої війни, яка зруйнувала ту епоху, сучасна раціональна, цинічна людина виглядала б черствим і сухим монстром.

Справа 4 містить низку фотографій, частина з яких ще залишається не-атрибутованою і очікує на свого вдумливого і ретельного дослідника.

Справа 5 (“Портрети А. Ю. Кримського, намальовані олівцем”) містить 6 візуальних документів, із них: малюнків 3, фотокопій малюнків 3. Із шести малюнків олівцем портретів А. Ю. Кримського (?) три – це фотокопії малюнків, а три – оригінальні малюнки. Авторство цих малюнків не зазначено, окрім двох випадків, написи на яких можна вважати підписами авторів. Це малюнок 4 (фотокопія), де є напис “22/VII-4?. В. Чубуков”⁹⁰, та фотокопія малюнка 6, де є напис “И. Карлович”⁹¹. Всі малюнки зображують особу в літах, тобто якщо це зображення саме Агатангела Юхимовича Кримського, то вони мали бути зробленими десь у 1920-ті чи 1930-ті роки. Варто вказати, чому закралась підозра, що це може бути не Агатангел Кримський, а його батько, Юхим Степанович Кримський (1838–1915): шапки, намальовані тут, одна з яких схожа на ермолку, а друга – це капелюх-пілотка дореволюційного стилю, не зустрічаються на фотографіях А. Ю. Кримського. А також довга не підстрижена борода, повністю лиса голова та деякі риси обличчя не зовсім збігаються із тим що ми бачимо, на фотографіях А. Ю. Кримського 1920-х та 1930-х років (на фотографіях цього періоду, крім того, академік Агатангел Кримський виглядає дуже виснаженим, чого не помітно на портретах). Усе це дозволяє припустити можливість того, що окремі малюнки є портретами Ю. С. Кримського.

Справа 6, “Документи про організацію музею А. Ю. Кримського в Звенигородці”, містить 2 текстові документи і 3 фотографії, всього на 52-х аркушах. Перший документ – це лист від Звенигородської районної ради народних депутатів від 22 серпня 1994 р. з пропозицією про співпрацю у створенні музею А. Ю. Кримського у Звенигородці. Другий – книга обліку музейних об’єктів майбутнього музею А. Ю. Кримського у Звенигородці; вона має 48 сторінок, де зареєстровано речі, фотографії та документи, які було взято на облік у музеї. Тут також є фотографія будинку сім’ї Кримських у Звенигородці⁹², зроблена 21 січня 1983 р., та фотографії пам’ятної дошки на фасаді училища ім. А. Кримського у Володимирі-Волинському й пам’ятного погруддя там само⁹³.

Зауважу, що у книжці С. Павличко “Націоналізм, сексуальність, орієнталізм” було надруковано окремі фотографії з досліджуваного архіву А. Ю. Кримського із Інституту сходознавства. Це фотокопія атестату Лазаревського інституту східних мов⁹⁴, а також фото 6-52 із зображенням будинку Кримського у Звенигородці⁹⁵. Як уже згадувалось, авторка також

⁹⁰ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 5. – Од. зб. 4.

⁹¹ Там само. – Од. зб. 6.

⁹² Там само. – Спр. 6. – Од. зб. 50.

⁹³ Там само. – Од. зб. 51, 52.

⁹⁴ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Друга ілюстрація.

⁹⁵ Там само. Сьома ілюстрація.

Архів Агатангела Кримського в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського...

вмістила групову фотографію, серед учасників якої був Ю. Ю. Кримський, із помилкою щодо того, кого саме на ній зображено⁹⁶.

Остання справа – 7, “Картки з інформацією про документи про А. Ю. Кримського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського”, містить 123 картки із записами від руки, які зроблені, напевне, Л. В. Матвеевою під час її досліджень наукового шляху А. Ю. Кримського.

У підсумку можна сказати, що досліджуваний архів А. Ю. Кримського містить матеріали, які є цінним доповненням до наявних нині матеріалів про фундатора українського сходознавства в архівних фондах України, насамперед у найбільшій депозитарії особового фонду академіка, що міститься в Інституті рукопису Національної бібліотеки України. Архів із Інституту сходознавства дає змогу уточнити вже наявну інформацію про життєвий шлях академіка, а в окремих моментах і зовсім по-новому побачити постать А. Ю. Кримського, та містить багато візуальних документів про життя родини Кримських.

Іл. 1. А. Кримський та М. Левченко, вересень, 1923 р. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 2, фото 1.

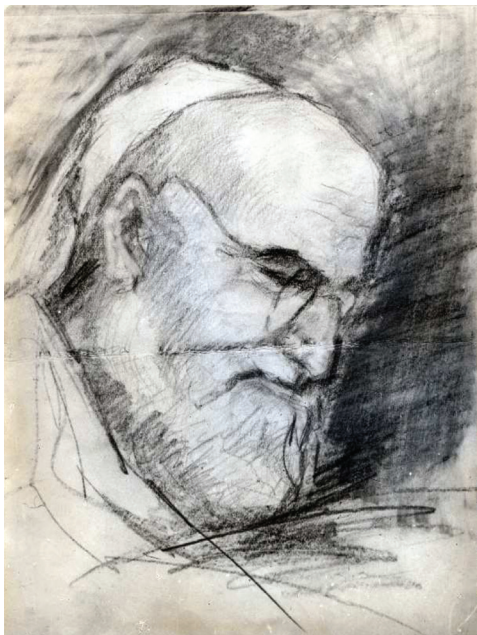

Іл. 2. Б. Міллер в арабському одязі. Шираз. 1906 р. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 2, фото 4.

⁹⁶ ІСАК НАНУ. – Ф. 1. – Спр. 6. – Од. зб. 52; Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Четверта ілюстрація.

Іл. 3. Ширазький імам Джума та його мюріда в гостях в російському консульстві в Ширазі. Серпень, 1906 р. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 2, фото 3.

Іл. 4. Портрет Ю. С. Кримського (?), малюнок олівцем, автор невідомий. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 5, арк. 1.

Іл. 5. Ю. Ю. Кримський у вишиванці. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 4, фото 39.

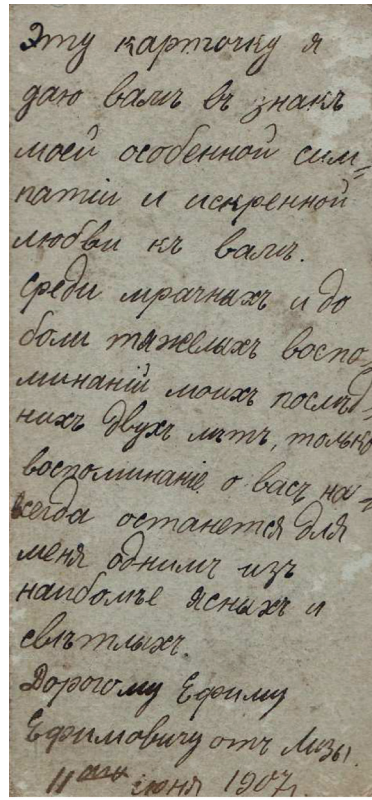
Іл. 6. М. Ф. Кримська та діти. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 4, фото 4.

Іл. 7. Члени родини Кримських граються з котом у Звенигородці. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 2, фото 6.

8a

86

Іл. 8. (8a, 86). Фотографія, подарована Ю. Ю. Кримському його ученицею Лізою з дарчим написом на звороті. 11 червня 1907 р. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 4, фото 18.

Іл. 9. Діти, що граються біля річки, фотографія, зроблена А. Кримським (?). Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, ф. 1, спр. 3, фото 20.

Архів Агатангела Кримського в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського...

Олена Романова (Київ). **Архів Агатангела Кримського в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України**

Стаття вводить в науковий обіг архів Агатангела Юхимовича Кримського (засновника українського сходознавства), що зберігається в архівному фонді бібліотеки Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. Цей архів подарував інституту син академіка Микола Кримський в 1990-х роках. Протягом довгого часу архів залишався неопрацьованим та не каталогізованим, отже, він досі залишається невідомим для українських істориків. Завданням цієї статті є дати огляд архівного фонду та познайомити науковців із структурою фонду та його найважливішими документами, що проливають світло на засновника українського сходознавства, його сім'ю, звички та деякі факти його приватного життя. Архівний фонд складається із 7-ми справ та містить 370 аркушів, переважно це фотографії, текстові документи складають його невелику частину.

Ключові слова: Агатангел Кримський, історія українського сходознавства, архів Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, історія української гуманістики.

Olena Romanova (Kyiv). **Archive of Ahatanhel Krymsky in the A. Y. Krymsky Institute of Oriental Studies, National Academy of Sciences of Ukraine**

The paper introduces the archive of Ahatanhel Krymsky, the founder of Ukrainian Oriental Studies, which are located in the library of the A. Y. Krymsky Institute of Oriental Studies, NASU. In the 1990s this archive was offered to the Institute by Mykola Krymsky (the son of the academician). For the longest time the archive was not looked at nor catalogued and remained unknown to Ukrainian historians till now. The task of the article is to give an overview of the fonds' contents, and to familiarize the researchers with the structure of the archive and the number of significant documents that provide new information about the founder of Ukrainian Oriental Studies, his family, habits, and some facts of his private life. The archive fonds are made up of seven files and 370 items that mainly contain photographs. Textual documents are a small section of the fonds.

Keywords: Ahatanhel Krymsky, history of Ukrainian Oriental Studies, archive of A. Yu. Krymsky Institute of Oriental Studies, NASU, history of Ukrainian humanities.